

УДК 379.843

**ТУРИСТСЬКО-ЕКСКУРСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ РОБОТИ
ОРГАНІЗАЦІЇ «ПЛАСТ» У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД НА ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ**

Наровлянський О.Д., канд. пед. наук, заступник директора Українського державного центру Національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді
ORCID: 0000-0002-5778-7401
E-mail: al_dan@ukr.net

Метою статті є аналіз досвіду використання туризму та екскурсій у діяльності організації «Пласт» у 20–30-ті рр. XX століття в Західній Україні. Розглянуто практику проведення різноманітних походів, екскурсій та прогулянок. Виявлено, що в практиці організації «Пласт» у цей період використовувалися як пішіходні, так і лижні, водні та велосипедні походи; одним із важливих напрямів діяльності «Пласту» були табори. У них, зокрема, проводилися заняття для оволодіння туристськими навичками, різноманітні походи. Окремі табори були мандрівними (пересувними). Туристські знання та вміння було включено до вимог для отримання пластових відзнак та екзаменів вмілостей.

Ключові слова: туризм, походи, екскурсії, табори, туристсько-екскурсійна діяльність, Галичина, Закарпаття, «Пласт».

**TOURIST AND EXCURSION ACTIVITIES IN THE SYSTEM OF WORK OF
THE ORGANIZATION «PLAST» IN THE INTERWAR PERIOD IN WESTERN
UKRAINE**

Narovlyansky O.D., PhD in Pedagogical Sciences, Deputy Director of the Ukrainian State Center for National Patriotic Education, Local History and Tourism of Student Youth
ORCID: 0000-0002-5778-7401
E-mail: al_dan@ukr.net

The aim of the article is to analyze the experience of using tourism and excursions in the activities of the organization «Plast» in the 20-30s of the twentieth century in Western Ukraine. Based on the study of publications in the reservoir publications of the interwar period, published in Lviv and Transcarpathia, the practice of conducting various campaigns, excursions and walks is considered. It was found that in the practice of the organization «Plast» in this period were used as hiking and skiing, water and cycling. Examples of hikes of different levels of difficulty and ways of movement are given. It has been proved that one of the important activities of Plast was camps. The activity of the camps was regulated by the rules established by the governing bodies of Plast, and the requirements for participation in the work of the camps were determined. In them, in particular, classes were held to master tourist skills, hikes were conducted. Some of the camps were nomadic (mobile). Tourist knowledge and skills were included in the requirements for obtaining reservations and skills exams. Features of the organization and carrying out of campaigns, excursions and walks of formation centers are defined. Positive features and shortcomings of tourist and local lore events conducted by Plast were revealed. One of the important activities of the reservoirs, which operated in the interwar period in Galicia and Transcarpathia, was tourism and local lore. Numerous campaigns, excursions of platoonmen of various duration were carried out. Tourist and local lore competencies are included in the list of requirements for obtaining reservoir titles and skills.

The experience of organizing tourist and local lore activities in the system of work of the organization "Plast" in the interwar period in Western Ukraine requires further analysis and can be used to some extent in modern conditions.

Keywords: tourism, hikes, excursions, camps, tourist and excursion activities, Galicia, Transcarpathia, Plast.

Постановка проблеми. 17 грудня 2019 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху», яким було визнано «історичний внесок пластового руху в громадянську освіту дітей та молоді, здобуття і становлення української державності» та передбачено широке використання пластового та скаутського методу у вихованні української молоді [41]. У цих умовах важливе значення набуває вивчення та аналіз історичного досвіду роботи пластових організацій в різні періоди історії України.

Організація «Пласт» здійснювала активну діяльність у 20–30-ті рр. ХХ століття на територіях Західної України – Галичини, Закарпаття. Важливе місце у виховній системі «Пласту» займали табори, екскурсії та мандрівки. Ця діяльність, на нашу думку, ще не досліджена належним чином, і тому її аналіз є актуальною науковою проблемою.

Метою пропонованої статті є аналіз та систематизація інформації про туристсько-екскурсійну діяльність пластових організацій Західної України в міжвоєнний період.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У публікаціях М. П. Пантюка, О. Субтельного, Я. Луцького, Ю. Візитів розкрито окремі питання діяльності «Пласту», однак у більшості з них туристсько-краєзнавча діяльність не була предметом спеціального вивчення. У єдиній праці, що присвячена саме цьому напрямку роботи «Пласту» недостатньо, на наш погляд, залучено джерельну базу, яка стала доступною лише в останні роки завдяки роботі електронного архіву Українського визвольного руху. Основою джерельної бази статті становлять публікації в пластових виданнях, що виходили на цих територіях у 20–30-тих роках, зокрема в журналах «Вогні» (1931–1939), «Пластун» (1923–1935), «Молоде життя» (1921–1933), які оцифровані та опубліковані електронним архівом Українського визвольного руху (<https://avr.org.ua/>).

Виклад основного матеріалу. Після завершення Першої світової війни землі Західної України потрапили до складу кількох держав – Польщі, Румунії та Чехословаччини. На землях Галичини (у складі Польщі) та Закарпаття (у складі Чехословаччини) в цей період активно діяли скаутські та пластові організації. Одним з пріоритетних напрямів їх діяльності була туристсько-екскурсійна та таборова робота. Вже в перший рік видання часопису «Молоде життя» в 1921 році з'являються повідомлення про мандрівки та пластові прогулянки. Так, у серпні 1921 року львівські та стрийські пластуни здійснили чотириденну мандрівку на гору Маківка, де проходили бої українських січових стрільців під час Першої світової війни. Під час цієї «прогулянки» пластуни подолали близько 30 км. Ночівля була організована у stodолі священника села Головецьке [2]. Крім багатоденних, проводилися й одно і дводенні прогулянки (за сучасною термінологією – походи). Так, для львівських пластунів протягом літа 1921 року було проведено прогулянку в Брюховичі (16.07), до Винників (23.07), до с. Селиська (30–31.07), на гору Парашка (25–27.07) [15].

Наступного 1922 року практично в кожному числі часопису у хроніці подій «Пласту» з'явилися повідомлення про численні прогулянки, мандрівки та мандрівні табори окремих полків та куренів «Пласту». Серед них – традиційні «однодводенні прогулянки» львівських, стрийських, дрогобицьких пластунів на гору Маківка [16; 32], «прогулянки» пластунів Станіславова (нині Івано-Франківськ) на гору Хом'як, до с. Пациків (нині Калуського району Івано-Франківської області) з

відвіданням фабрики фаянсу та джерела мінеральної води, до урочища Підлюте (нині Калуський район) [16].

Поряд із цим з'являлися повідомлення про більш тривалі подорожі пластунів. Так, з 5 по 17 липня проходила «прогулька пішки» яворівських пластунів за маршрутом Яворів – Судова Вишня – Нагуєвичі – Борислав – Урич – Парашка – Козьова – Маківка – Тухла – Бубнище – Розгірче – Завадів – Комарно – Городок – Яворів, протяжністю понад 200 км; із 22 по 29 липня львівські пластуни подолали маршрут Скит Манявський – Битків – Делятин – Синячка – Яремче – Ямна – Хомяк – Татарів [16].

У цей період розпочинає свої подорожі пластовий гурток «Лісові чорти» зі Львова, який став у подальшому найбільш прихильним до мандрівництва та найбільш досвідченим у подорожах. З 7 по 14 липня цей гурток провів похід за маршрутом Борислав – Урич – Розгірче – Бубнище, а з 23 липня по 6 серпня 18 пластунів вирушили у мандрівку за маршрутом Львів – Стрий – Долина – Брошнів (залізницею та вузкоколійкою) – Підлюте – Манява – Надвірна – Делятин – Дора – Яремче (водоспад) – Пістинь – Жабе – Ясенів – гора Яворів – Соколівка – Шешори – Пістинь – Микитинці – Іспас – Коломия – Львів. Варто відзначити, що із вісімнадцяти учасників походу, які вийшли на маршрут, повністю його подолали лише п'ять, що, на нашу думку, свідчить про недостатній рівень підготовки заходу, а також переоцінку власних можливостей. Про недостатній рівень тактичної підготовки організаторів та керівників мандрівки свідчать і денні переходи до 32 км (по гірській місцевості). Водночас учасники набули досвіду ночівель у польових умовах – на полонинах, подолання природних перешкод тощо [3].

Наступного року журнал повідомив, що «прогульковий рух наших пластунів за цегорічні ферії сильно поширився...» [17]. З'явилися повідомлення про «прогульку XI та XII полків зі Станіслава до Маняви 20–21 травня», прогульку косівських пластунів на Сокільське через Кути і Тюдево 15 липня, спільну прогульку львівських, яворівських та косівських пластунів з Косова на Писаний Камінь, Ясенів Горішний, Скупову, Буркут, Шибене озеро, Ворохту 23 липня, прогульку косівських пластунів на верхи Михалково і Сокорівка 29 липня [17], прогульку до Довбушевих печер полку ім. О. Завісної (Коломия) 10 червня та до м. Заліщики 7 серпня, полку ім. М. Борецької (Львів) до Сокільників 27 вересня [18].

Значно поширилися і багатоденні походи. Так, з 3 по 11 липня полк ім. Івана Франка (Дрогобич) провів прогульку до Чорногори за маршрутом Дрогобич – Стрий – Станіславів – Ворохта (потяги) – Говерла – Шпиці – Бистре – Бистре Жабе – Криворітня – Яворів – Соколівка – Кути – Косів – Коломия – Станіславів – Стрий – Дрогобич [17]. Частина багатоденних мандрівок проводилася під час літнього таборування пластових осередків. Так, полк ім. П. Сагайдачного (Львів) з 1 по 31 липня проводив табір в Корчині. Під час таборування було проведено низку «прогульок», зокрема і шестиденну, зі сходженнями на гори Парашка (1268 м) та Маківка (958 м). Окремі таборування провели гуртки цього ж полку. Гурток «Вовки» проводив табір у Ворохті з виходами на г. Хом'як (1654 м), до с. Гора, на Говерлу (2061 м); гурток «Ведмеді» таборував у Колодяженському лісі біля Ковеля та зробив прогульку до Луцька, де було оглянуто пам'ятки минулого [18].

У 1925 році найбільше найцікавіших прогульок провів 1-й пластовий курінь у Львові. Також чимало прогульок провели 35-й, 25-й, 18-й, 29-й, 49-й, 5-й курені [20]. Продовжували свої багатоденні подорожі «Лісові чорти», які з 13 по 30 липня пройшли за маршрутом Писаний Камінь – Жабе – Бистрець – Шинці – Говерла –

Ворохта – Зелена – Ігровище – Підлюте. Варто відзначити, що і в цій подорожі лише половина учасників пододала весь маршрут [19].

1925-й рік ознаменований появою водних мандрівок та таборів. Пластуни 7-го пластового куреня зі Львова («Лісові Чорти») самі зробили човни і пройшли з-під Львова до Дністра, дійшовши Дністром до Наддністр'ян. У серпні наступного року п'ять пластунів на двох човнах – «Байда» та «Гамалія» – з Рогатина по р. Гнила Липа до Дністра пройшли і допливли до Устя. Того ж 1926 року пластуни ХХ куреня ім. П. Орлика в Рогатині провели дві прогульки під час канікул – одну в Карпати, другу човном по Дністру [14]. Пластуни ХVІІ куреню ім. М. Драгоманова в Яворові за ініціативою зв'язкового яворівських пластунів Івана Чмоли побудували чотири човни та з 19 по 22 червня 1926 року провели 5-денну водну прогульку (58 км сушею, 100 км водою) по р. Верещиці до Дністра [9].

На початку 1927 року І. Каменецький порушив питання «організації водного пласту, так дуже поширеного в інших народів, а так слабо розвинутого у нас...» [30]. Він вказав на переваги водного мандрівництва: «коли маєш човна, мандрівка не вимагає великих видатків, весь час перебуваєш серед природи, краєвиди міняються «як у калейдоскопі», головні міста знаходяться понад ріками і їх легко подивитися, є можливість спостерігати за зростом ріки, її ерозійною працею, геологією, перетягуючи човни з однієї річки в іншу можна, без великих фізичних зусиль та матеріальних витрат пізнати великі простори Волині, Холмщини, Полісся, з Дністра можна перетягнути на Сян, Сяном у Вислу та до Балтійського моря, ніяка інша прогулька не дає такого багатства вражень, різnorodності, як прогулька великою рікою» [30]. Автор для просування водного пласту пропонував зорганізувати водний пластовий курінь в одній місцевості над великою рікою, який би перейняв провід та ініціативу в цій справі, по інших куренях організувати водні пластові гуртки, завданням яких є збудувати човна чи збирати гроші на моторний човен, при Верховній команді мати референта водного пласту, завданням якого було б стежити за розвитком та давати ініціативи до розвитку, збирати літературу з водного пласту та поміщувати статті про рух водного пласту [30].

Водні походи мали місце і в подальшому. У 1928 році відомо про водні прогулянки восьми стрийських пластунів річками Стрий та Дністер [42], а також про водну прогульку Бугом на Волині пластового куреня на Левандівці у Львові [33]; у серпні 1929 та в 1930 році було проведено водні мандрівні табори львівських пластунів на Волині [38, с. 162–163].

З'явилися і лижні (лещетарські) походи. Перша згадка про них з'явилася в 1928 році, коли пластовий курінь ім. М. Драгоманова при гімназії в Яворові провів чотириденну лижну прогульку до Славського [28].

Одним з важливих засадничих напрямів роботи «Пласту» були таборування. Поряд із численними сталими (стаціонарними) таборами створювалися і мандрівні. Так, в 1922 році проводилися мандрівні табори Стрий – Борислав – Урич – Розгірче – Болахів, Львів – Підлюте – Скит Манявський – Надвірна – Яремче – Жаб'є – Ясенів – Пістинь – Коломия, Дрогобич – Стрий – Станіслав – Ворохта – Говерла – Шпиці – Бистре – Жаб'є – Криворівня – Яворів – Соколівка – Рожень – Кути – Косів – Коломия – Станіслав – Стрий – Дрогобич [38, с. 162].

Серед таборів, проведених у 1930 році, також було чимало мандрівних. Це окружний водний мандрівний табір на Волинь та Полісся, який організував курінь «Лісові чорти», мандрівні табори куреня «Ластівка» на Волинь, куреня «Санітарний» на Поділлі, куреня Ордену Залізної Остроги на Гуцульщину, куреня

«Лісові чорти» на Волинь; куреня старших пластунів на Волинь, куреня Ордену Залізної Остроги в на Волинь та Поділля тощо [11].

Поширення мандрівок загострило необхідність урегулювання їх проведення та вироблення відповідних рекомендацій щодо проведення мандрівок. Напередодні літнього сезону 1926 року в часописі з'явилася стаття, що містить рекомендації щодо проведення походів. «Найкраще йти в ліс шістьом. В поход треба йти на товпою, не спішити. Не біжить стрімголов, щоб похвалитися кілометрами. Треба знати ліс, природу. Треба навчитися фотографувати не лише групу, кухню, впоряд, а й природу, звірів тощо, ближче спілкуватися з народом в селах, слухати їх. Писарі мають навчитися писати не звіти, а описи прогульок». При цьому пластові мандрівки автор протиставляє «туристичним вправам»: «Дотеперешні пластові прогульки стоять на рівні з «туристичними» вправами міщухів [міщан – авт.]. І ви мусите тому покласти край» [1]. У наступному номері з'явилася чергова стаття, що досить критично оцінювала досвід проведення пластових мандрівок. Автор зазначав, що «пластова прогулька стає часто прогулькою для прогульки. Короткотермінові прогульки ведеться часто тільки тому, «щоби курінь відбув таку прогульку», довготермінові майже виключно в «наші любі гори Карпати», й то тільки в певну їх часть. Прогульки ведені без цілі, для самої приємності чи емоції переривається, коли дощ вриває цю приємність, або коли емоція змучить і переїсться». Автор пропонує наповнювати будь-яку прогулянку «тереновими вправами, пізнанням краю й нав'язанням зносин з іншими пластвідділами та організаціями», закликає під час мандрівок оглядати міста, фабрики, друкарні, інші заклади». Важливим він також вважає розширення географії мандрівок, пропонує проводити подорожі не лише Карпатами, але й Поділлям, Лемківщиною, Поліссям. При підготовці до подорожі закликає використовувати різноманітні джерела знань, а не обмежуватися ознайомленням з мапами [45].

Водночас Верховна пластова команда (ВПК) наказом за №15 визначила вимоги до мандрівного табору: «мандрівним табором вважається прогулька не менше ніж 7 пластунів і триває більше ніж 1 тиждень та отримали письмовий дозвіл В.П.К. Пластуни і пластові частини, що не виконують цього наказу, будуть потягнені до відповідальності» [7].

Туристські знання та вміння стали частиною вимог для складання іспитів «вмілостей». При цьому були передбачені іспити як для піших мандрівок, так і для велосипедистів («роверістів» чи «наколесників» за тодішньою термінологією), лижників («лещетарів») Так, для складання іспиту «Мірництво» пластун повинен «нарисувати в поділці 1:25000 важніші подробиці 1 км перебутої дороги на ширині 100 м по обох її боках, зазначити на згаданім просторі поземелля тої дороги, вміти міряти висоту і ширину пластовими способами, міряти поверхню до 40000 м...»; для іспиту «Картограф» – «нарисувати по правилам начерк відбулої дороги, вміти побільшувати мапи та знати спосіб їх знімання, знати умовлені знаки та роди мап, знати геометричний помір недоступних предметів та точні обчислення дороги, часу...» [35]. Для іспиту «Наколесництво» – «підписати заяву, що має власний ровер в доброму стані, на яким буде їздити кілька разів зайде потреба, як до сего визваний своєю пластовою властю. Вміти добре їздити на своїм колесі і направляти ушкодження, читати карту і поправно повторювати устні приклади. Знати гігієну їзди колесом, поліційні розпорядки і дорогові сигнали» [37]. Для іспиту «Веслування» необхідно було «вміти кермувати човном при помочі одного та двох весел, посуватися човном при помочі дручка,

приставати до другого човна згідно до берега. Зручно і скоро витягати човна на берег та виливати з човна воду. Вміти перетягнути човен через довшу просторінь берегом. Відбути довшу прогульку човном, по можливості навіть із ночлігом та мати іспит вмілості із плавання». Іспит «Лещетарство» передбачав вимоги «мати свої власні лещета. Опанувати їзду навіть в дуже труднім терені, їзда впрост і виходження вгору, їзда скосом, плуження, їзда луком та справне оминання перешкод всякого роді. Вміти в кожній хвилі направити лещета. Знати основи гігієни і як заховуватися в случаї сніжних лавин». І, нарешті, іспит «Таборування». Він передбачав: «Мати практику в таборуванні, проживши в постійному або мандрівному таборі щонайменше 6 тижнів. Знати, що в найконечнішим брати з собою у табір та вправно обчислювати, кільки страви брати на довільне число пластунів на який-небудь протяг часу. Знайти відповідне місце, розбити шатра на 30 осіб, поставити кухню та взагалі виробити усі приготування до табору. Вміти направляти різне таборниче приладдя, а в разі браку таких, придбати собі власною помисловістю» [29].

Так само передбачаються туристські навички при отриманні пластових звань. 28 січня 1927 року ВПК приймає чергове рішення за №11/16, яким передбачає вимоги для отримання цих звань. Так, для отримання звання учасника обов'язково треба було відбути шість денних прогульок, на розвідника можуть здавати лише ті пластові учасники, «які відбудуть хоча б один табір (сталий, мандрівний, водний), зареєстрований через В.П.К. або «якусь більшу прогулянку, вчасно зголошену референту ВПК», серед обов'язкових вмінь на скоба передбачена здача іспиту на вмілість картографа, а на гетьманського скоба треба обов'язково мати довідку іспиту вмілості з таборництва [8].

Через два роки вимоги дещо уточнили. З 1929 року для складання першого пластового іспиту необхідно було пройти дві одноденні або чотири південні прогульки з курінем або гуртком, а також знати вузли. Для здачі другого пластового іспиту обов'язковим були знання з табірництва (участь у таборі, вміння будувати шатра, плести таборову мату, знати будову принаймні одного типу польової кухні, вміти куховарити, розпалювати ватру), рятівництва (вміти робити перев'язку, доглядати хворих, знати вимоги гігієни в повсякденному житті), орієнтації та картографії, провідництва по своєму місту і околицям [47]. Було визначено вимоги до знання вузлів. Серед тих, які вивчали пластуни, чимало знайомих нинішнім туристам та альпіністам – прямий, або плоский, шкотовий та брамшкотовий, ткацький, штик, булінь – рятівничий. Перед прийняттям присяги пластун мав знати щонайменше шість вузлів, а пізніше їх кількість сягала тридцяти [39; 40].

Однак легальну діяльність «Пласту» на території Польщі було перервано рішенням польського уряду в 1931 році. 26 вересня 1931 року було заборонено діяльність Пласту в школах, запропоновано протягом 14 днів ліквідувати всі відділи та інституції організації. Діяльність Пласту легально було продовжено в еміграції, зокрема на території Чехословаччини. При цьому в роботі продовжували широко використовувати подорожі, екскурсії, мандрівні табори. Так, у звіті пластового коша вихованців Української гімназії в Ржевницях біля Праги за 1930–31 роки згадується екскурсія українських пластунок із групою чеських скауток до Карлштейну 5 жовтня 1930 року, прогулька в долину «Під Бабкою» Кошу пластунів 3 травня 1931 року, мандрівний табір пластунів по Західній Словаччині та Мораві [46]. 15 лютого 1931 року було проведено екскурсію до Музею визвольної боротьби в Празі куренем старших пластунів ім. О. Вахнянина в Празі

разом з куренем старших пластунок ім. О. Кобилянської, 24 квітня того ж року спільно з куренем О. Вахнянина та куренем «Бурлаки» було проведено прогульку до Черношиць, морський курінь старших пластунів у Данцигу проводив прогульки в околиці міста, три прогульки провів гурток старших пластунів «Перелетні» в Загребі [13].

Певну специфіку мала діяльність «Пласту» на Закарпатті, що визначалося належністю території до Чехословаччини та, відповідно, іншою політичною ситуацією. Діяльність «Пласту» на цих територіях висвітлювало видання «Пластун Junak Cserkesz», який виходив як часопис пластової молоді Підкарпатської Русі до 1927 року. Вже в 1923 році в часописі з'явилася стаття «До природи», у якій було зазначено: «У нас на Підкарпатській Русі туристика цілком не розвинена. Чужі приїжджають подивитися красу нашої землі, тільки ми самі не знаємо... По інших краях багато є туристичних клубів. Вони організують прогульки з метою пізнання рідного краю, дбають про дороги, стежки, значать їх орієнтаційними табличками, будують хижи, де могли б туристи переночувати...». У статті міститься заклик до організації мандрівок рідним краєм [34].

За два роки з'явилася подібна стаття щодо розвитку зимових подорожей. «Зимовий спорт, особливо лещетарство й совганка [катання на лижах та санчатах – авт.] в нас вже потрохи поширюється, а про зимову туристику, зимові мандрівки в нас ще й не чути. В нас загалом, а навіть в деяких пластунів є переконання, що мандрівка, табори можливі тільки літом. А чим не красші Карпати зимою?... Отже, як вольний час і нагода – з санками чи лещетами в гори, пластове товариство! А ні – то бодай у свою околицю, ліси та поля!» [44].

Ці заклики не залишилися поза увагою пластової громади Закарпаття. Туристичні подорожі різного рівня складності та тривалості поступово набули популярності серед закарпатської пластової молоді. У травні 1925 р. у триденну подорож до села Антоловець (нині Ужгородського району Закарпатської області) вирушила група пластунів Ужгородської руської гімназії під проводом професорів О. Вахнянина та Пехмана. Сорок чотири пластуни пройшли пішки до села Чертеж, здійснили сходження на вершини Маковиця (978 м) та Борлуг (500 м) [10]. У ті ж дні вісім ужгородських пластунок здійснили 73-кілометрову подорож від Малого Березного до с. Дубрава (нині на території Словаччини), а потім до озера Морське Око та гори Нежабець (1027 м) [5].

Водночас вимоги з туризму та краєзнавства включили до вимог пластових іспитів. Так, для здачі другого пластового іспиту необхідно було вміти орієнтуватися на мапі своєї околиці, знайти сторони світу за допомогою мапи, компаса, годинника, полярної зірки, дерев тощо, вміти самому поставити намет, розпалити вогнище за допомогою двох сірників та матеріалу, знайденого в полі, та зварити на ньому обід, нагострити ніж, знати основних тварин та рослини свого краю, мати основні знання з першої медичної допомоги (як допомогти в разі непритомності, кровотечі з носа, сонячного удару, обмороженні, опіку, вивиху, при переломі кісток, укусі змії, легкому пораненні; вміти зробити штучне дихання, виготовити ноші). Для складання третього пластового іспиту необхідно було знати історію своєї держави, свого народу, вміти читати спеціальні мапи та намалювати план місцевості, вимірювати на око та обчислювати висоту та відстань до недоступних об'єктів, знати основні мінерали, рослини та тварин своєї місцевості, вміти поставити намет, збудувати кухню, зварити для гуртка обід (м'ясо та справу з борошна), вміти плавати. Серед вимог також – узяти участь у пішохідному чи водному поході протяжністю щонайменше 20 км та подати

письмовий звіт про нього [48]. Для складання іспиту вмілості «Провідництво» пластун повинен був «мати докладне знання місцевості осібку свого куріня, іменно де знаходяться пожежничі і поліційні сторожі, шпитали, уряди поштові, телеграфічні і телефонні, лінії залізничні, омнібусові і трамвайні, значніші лікарі по змозі спеціалісти, фабрики, бюро винайму коней, станції самоходові, направи роверів, добра і фольварки, ковалі, головні склепи живності і станиці дорожок (фіакри),..., мати загальне знання околиць так, щоби можна проводити вдень і вночі в лучі 8 км і дати їм загальні вказівки, як дістатися до даної місцевості в лучі 40 км, знати історію і всі будівлі з історичним значінням» [36].

У подальшому в багатьох звітах пластових куренів про свою діяльність містили згадки про екскурсії, прогульки, подорожі пластунів. Так, пластуни державної руської гімназії в Ужгороді у травні 1925 року провели прогульку на руїни замку в Невицькому [12], пластовий відділ імені Богуна (при гімназії) в Берегові протягом 1924 / 25 навчального року провів три великих прогульки (до Ракосова, до Боржави, в околиці Берегова) та двадцять вісім менших [25], відділ ім. Драгоманова в Бичкові (при горожанській школі) мав одинадцять прогульок: до Косовської поляни, Апше, Шовб, на гору Коби́лу, до Коби́лецької поляни, до Кузів, до Ужгорода, на озеро Рать, до Праги, на гору Кемпу, у Товшаг [26]. Відділ ім. Хмельницького в Ужгороді (при руській горожанській школі) здійснив вісім прогульок в околиці, з них одну – до Радванки, де оглянули каменоломні та машини для товчення каміння [27]; відділ Коріятовича в Ясині здійснив шість прогульок в околиці селища [24]. У звіті про діяльність пластового відділу ім. О. Вахнянина за 1925/26 навчальний рік вказано: «Прогульки робилися досить часто. Мета – практичне ознайомлення з природою края і для практичного засвоєння пластових умелостей. Найчастіше робили в околиці Ужгорода. Зимом зроблена велика прогулька на замок с. Почива (дводенна)». Деякі пластуни брали участь в прогульці оддела ім. Корятовича на гору Скалку в околиці Перечина. Тяжка самостійна прогулька на гору Маковицю в околицях Анталовець. Оддел зробив дводенну прогульку на Перечинський верх і фабрику в Перечині. Ся прогулька багато принесла користі для пластунов... Пластуни охоче ходять на ро́жні шкільні прогульки. Таких прогульок було тринадцять» [23].

Окремі групи здійснювали і досить протяжні мандрівки. Так, у 1928 році пластуни мандрівного табору ужгородського пластового відділу пройшли від села Ставне (нині Ужгородського району) до Говерли (протяжність маршруту 230 км) та гори Піп Іван (250 км) [4].

Розвиток «туристики» у пластовому середовищі на Закарпатті значною мірою йшов так само, що і в Галичині. Поступово з'явилися подорожі з використанням різних засобів пересування. У звіті про діяльність 1-го пластового відділу в Ужгороді за 1928 рік згадується проведення семи зимових лещетарських прогульок [21], у 1931 році вперше було сплановано проведення мандрових таборів «на колесах», «роверах (біциклах)» від Ужгорода до Ясені з радіальним виходом пішки на Говерлу [6; 31]. Так само, як і в Галичині, на Закарпатті поширилися мандрівні табори. У 1926 році мандрівний табір з Мукачева до Говерли і назад провів 10-й мукачівський відділ під керівництвом коменданта проф. М. Велигорського [42]. Влітку 1929 року мандрівний табір провели пластуни 1-го та 35-го куренів з Ужгорода, пройшовши карпатськими горами 230 км [22].

Варто відзначити декілька особливостей організації пластових мандрівок. По-перше, для підготовки ночівлі та розвідки наперед виїжджали декілька (наприклад, двоє) пластунів. По-друге, ночівля здійснювалася переважно в

заздалегідь узгоджених приміщеннях (стодоли, будинки знайомих, священників тощо). Лише в окремих випадках (як правило, під час багатоденних подорожей) організовувалися польові ночівлі. По-третє, крім безпосереднього подолання певного маршруту, пластуни здійснювали роботу з упорядкування історичних місць, екскурсії, здавали «іспити». Так під час прогульки на гору Маківка пластуни постійно наводили лад на цвинтарі січових стрільців та навколо нього, встановили великий хрест тощо. Під час прогулянки до Вінників пластуни відвідали фабрику «Титан»; прогулянка у Брюховичі була поєднана зі здачею пластових іспитів з куховарства та азбуки Морзе. Ще однією особливістю, яка ускладнювала проведення походів була недоступність карт. Більше того, у низці публікацій повідомляється про відсутність карт, якими «заборонено користуватися» [2]. Це суттєво впливало на можливість планування походів та безпеку їх проведення. Також необхідно відзначити, що в походах пластунів не вважалася обов'язковою присутність дорослого (повнолітнього) керівника. З одного боку, це було проявом пластової методики, яка передбачала можливість надання старшим, але неповнолітнім пластунам високого рівня самостійності, але з іншого, на нашу думку, свідчить про недостатню увагу до безпеки заходів. Опосередковано про це свідчать численні приклади дострокового часткового чи повного припинення походів у зв'язку із недостатньою підготовленістю учасників, нестачею чи виходом із ладу спорядження, хворобами чи перевтомою учасників.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, у міжвоєнний період у Галичині та на Закарпатті діяли пластові осередки. Одним із важливих напрямів діяльності цих осередків стала туристсько-краєзнавча діяльність. Пластунами проводилися численні походи, екскурсії різної тривалості. Туристсько-краєзнавчі компетентності включалися до переліку вимог для отримання пластових звань та вмілостей.

Досвід організації туристсько-краєзнавчої діяльності пластовими організаціями потребує подальшого аналізу та може бути певною мірою використаний у сучасних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bushman На дорогу. *Молоде життя*. 1925. Ч. 6. С. 3–4.
2. Б. О. (пластун-розвідник) На Маківці (враження з пластової прогульки 11–14 08 1921). *Молоде життя*. 1921. Груд. С. 5–6.
3. Б. О. Серед природи (із записника гуртка «Лісових Чортів»). *Молоде життя*. 1922. Ч. 8–9. С. 2–12.
4. Бачинський Л. Табор в Ставному р. 1928. *Пластун «Skaut»*. 1928. Ч. 1–2. С. 9–10.
5. Бурчаковна Спомини з прогульки. *Пластун Junak Cserkesz*. 1923. №2. С. 7.
6. Вести КПС. *Пластун «Skaut»*. 1930. Ч. 3. С. 46.
7. Вісти з В.П.К. *Молоде життя*. 1925. Ч. 6. С. 9.
8. Вісти з В.П.К. *Молоде життя*. 1927. №3. С. 7.
9. Водна прогулька Яворів – Комарно. *Молоде життя*. 1927. Ч. 4–5. С. 2–3.
10. Гегедиш А. Зелене Свята в Пласте. Трихденна прогулька пластунов Ужгородской руской гимназии до Анталовец. *Пластун Junak Cserkesz*. 1923. №2. С. 6–7.
11. Додаток до «Молодого життя» Пластові табори. *Молоде життя*. 1931. №1. С. 26.
12. 3 життя пластунів. *Пластун Junak Cserkesz*. 1924. №5–6. С. 55.
13. 3 життя частин СУПЕ за XXI-ий пл. рік. *Молоде життя*. 1932. Ч. 2. С. 15.
14. 3 куренів. *Молоде життя*. 1927. Ч. 1. С. 8.
15. 3 нашого життя. *Молоде життя*. 1921. Груд. С. 10.
16. 3 пластової хроніки. *Молоде життя*. 1922. Ч. 8–9. С. 12–13.
17. 3 пластової хроніки. *Молоде життя*. 1923. Ч. 5–6. С. 44.

-
- 18.3 пластової хроніки. *Молоде життя*. 1923. Ч. 7–8. С.61.
 - 19.3 пластової хроніки. *Молоде життя*. 1925. Ч. 4. С. 6.
 - 20.3 пластової хроніки. *Молоде життя*. 1925. Ч. 9. С. 6.
 21. Звіт діяльності 1 пл. оддела в Ужгороді. *Пластун «Skaut»*. 1928. Ч. 1–2. С. 20.
 22. Звіт діяльності 1 та 35 пл. куренів в Ужгороді за 1928-20 шк. рок. *Пластун «Skaut»*. 1929. Ч. 2. С. 22.
 23. Звіт діяльності пластового оддела ч. 3 ім О. Вахнянина в шк. р. 1925/26. *Пластун Junak Cserkesz*. 1926. Ч. 3–4. С. 44.
 24. Звіт пластової діяльності одд. Коріятовича в Ясене за 1924–1925 шк. р. *Пластун Junak Cserkesz*. 1926. № 1. С. 8.
 25. Звіт пластової діяльності оддела ім. Богуна в Берегове за 1924/1925 шк. рок. *Пластун Junak Cserkesz*. 1925. №3–4. С. 43.
 26. Звіт пластової діяльності оддела ім. Драгоманова в Бычково за 1924/1925 шк. рок. *Пластун Junak Cserkesz*. 1925. №3–4. С. 43.
 27. Звіт пластової діяльності оддела ім. Хмельницького в Ужгороді за 1924/1925 шк. рок. *Пластун Junak Cserkesz*. 1925. №3–4. С. 43.
 28. Із пласт. куренів. *Молоде життя*. 1929. Ч. 6. С. 12.
 29. Іспити вмілості (продовження). *Молоде життя*. 1925. Ч. 6. С. 10.
 30. Каменецький І. Водний пласт (реферат на Раді при Головній Ватрі). *Молоде життя*. 1927. Ч. 4–5. С. 1–2.
 31. Канюк (референт таборів) Пл. табори цього року. *Пластун «Skaut»*. 1931. Ч. 7–8. С. 89.
 32. Кравчців Б. Прогулька на Маківку. *Молоде життя*. 1922. Ч. 6–7. С. 6
 33. Львів – Левандівка. *Молоде життя*. 1928. Ч. 4–5. С. 8–9.
 34. О.В. До природи! *Пластун Junak Cserkesz*. 1923. №1. С.2.
 35. Обіжник ч. 6/15. Вимоги іспитів умілостей. *Молоде життя*. 1925. Ч. 9. С. 7–8.
 36. Обіжник ч. 6/15 (продовження). Вимоги іспитів умілостей. *Пластун Junak Cserkesz*. 1925. №10. С. 7–8.
 37. Обіжник ч 6/15 (продовження) Вимоги іспитів умілостей. *Молоде життя*. 1926. Ч. 4. С. 8.
 38. Пантюк М. П. Виховання підлітків у діяльності молодіжних товариств і об'єднань в Західноукраїнських землях кінця ХІХ – початку ХХ століття (історико-теоретичний аспект) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1997. 211 с.
 39. Пилин Р. З листів до впорядчика гуртка. *Молоде життя*. 1929. Ч. 2. С. 6.
 40. Пилин Р. З листів до впорядчика гуртка (продовження). *Молоде життя*. 1929. Ч. 4. С. 2.
 41. Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху : Закон України від 17 груд. 2019 р. № 385-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20#Text> (дата звернення: 30.10.2021).
 42. Рак Я. Водна прогулька. *Молоде життя*. 1928. Ч. 3. С. 7–8.
 43. Руске пластове табори в 1926 році. *Пластун Junak Cserkesz*. 1926. Ч. 3–4. С. 42.
 44. Самітний Олень. З першим снігом... *Пластун Junak Cserkesz*. 1925. №10. С.1.
 45. Сірий волк. Минає літо. *Молоде життя*. 1925. Ч. 7. С. 2–3.
 46. Український пласт на еміграції. *Молоде життя*. 1932. Ч. 3–4. С. 21–22.
 47. Урядові вісті. Зміна вимог пл. іспитів. *Молоде життя*. 1929. Ч. 8. С. 14.
 48. Условія пл. іспитів. *Пластун Junak Cserkesz*. 1923. №3. С. 36–37.

REFERENCES

1. Bushman. (1925). Na dorohu. *Molode zhyttia*, 6, 3–4 [in Ukrainian].
2. В. О. (plastun-rozvidnyk) (1921, Hruden). Na Makivtsi (vrazhennya z plastovoyi prohulky 11-14 08 1921). *Molode zhyttya*, 5-6 [in Ukrainian].
3. В. О. Sered pryrody (iz zapysnyka hurtka «Lisovykh Chortiv»). (1922). *Molode zhyttya*, 8-9, 2–12 [in Ukrainian].
4. Bachyns'kyu, L. (1928). Tabor v Stavnomu r. 1928. *Plastun «Skaut»*, 1-2, 9–10 [in Ukrainian].
5. Burchakovna. (1923). Spomyny z prohul'ky. *Plastun Junak Cserkesz*, 2, 7 [in Ukrainian].
6. Vesty KPS (1930). *Plastun «Skaut»*, 3, 46 [in Ukrainian].
7. Visty z V.P.K. (1925). *Molode zhyttya*, 6, 9 [in Ukrainian].
8. Visti z V.P.K. (1927). *Molode zhyttya*, 3, 7 [in Ukrainian].
9. Vodna prohulka Yavoriv – Komarno. (1927). *Molode zhyttya*, 4-5, 2–3 [in Ukrainian].
10. Hehedysh, A. (1923) Zelene Svyata v Plaste. Trykhdnevna prohulka plastunov Uzhhorodskoy ruskoj hymnazyy do Antalovets. *Plastun Junak Cserkesz*, 2, 6–7 [in Ukrainian].
11. Dodatok do «Molodoho zhyttya» Plastovi tabory (1931). *Molode zhyttya*, 1, 26 [in Ukrainian].

-
12. Z zhyttya plastuniv (1924). *Plastun Junak Cserkesz*, 5-6, 55 [in Ukrainian].
 13. Z zhyttya chastyn SUPE za XXI-yy pl. rik. (1932). *Molode zhyttya*, 2, 15 [in Ukrainian].
 14. Z kureniv. (1927). *Molode zhyttya*, 1, 8 [in Ukrainian].
 15. Z nashoho zhyttya. (1921, Hruden). *Molode zhyttya*, 10 [in Ukrainian].
 16. Z plastovoyi khroniky. (1922). *Molode zhyttya*, 8-9, 12-13 [in Ukrainian].
 17. Z plastovoyi khroniky. (1923). *Molode zhyttya*, 5-6, 44 [in Ukrainian].
 18. Z plastovoyi khroniky. (1923). *Molode zhyttya*, 7-8, 61 [in Ukrainian].
 19. Z plastovoyi khroniky. (1925). *Molode zhyttya*, 4, 6 [in Ukrainian].
 20. Z plastovoyi khroniky. (1925). *Molode zhyttya*, 9, 6 [in Ukrainian].
 21. Zvit diyal'nosti 1 pl. oddela v Uzhhorode. (1928). *Plastun «Skaut»*, 1-2, 20 [in Ukrainian].
 22. Zvit diyal'nosti 1 ta 35 pl. kureniv v Uzhhorode za 1928-20 shk. rok. (1929). *Plastun «Skaut»*, 2, 22 [in Ukrainian].
 23. Zvit diyal'nosti plastovoho oddela ch. 3 im O. Vakhnyanyna v shk. r. 1925/26 (1926). *Plastun Junak Cserkesz*, 3-4, 44 [in Ukrainian].
 24. Zvit plastovoyi diyal'nosti odd. Koriyatovycha v Yasene za 1924-1925 shk. r. (1926). *Plastun Junak Cserkesz*, 1, 8 [in Ukrainian].
 25. Zvit plastovoyi diyal'nosti oddela ym. Bohuna v Berehove za 1924/1925 shk. rok. (1925). *Plastun Junak Cserkesz*, 3-4, 43 [in Ukrainian].
 26. Zvit plastovoyi diyal'nosti oddela ym. Drahomanova v Vyshkove za 1924/1925 shk. rok. (1925). *Plastun Junak Cserkesz*, 3-4, 43 [in Ukrainian].
 27. Zvit plastovoyi diyal'nosti oddela ym. Khmel'nytskoho v Uzhhorode za 1924/1925 shk. rok. (1925). *Plastun Junak Cserkesz*, 3-4, 43 [in Ukrainian].
 28. Iz plast. kuriniv (1929). *Molode zhyttia*, 1929, 6, 12 [in Ukrainian].
 29. Ispyty vmilosti (1925). *Molode zhyttia*, 6, 10 [in Ukrainian].
 30. Kamenetskyi, I. (1927). Vodnyi plast (referat na Radi pry Holovni Vatri). *Molode zhyttia*, 4-5, 1-2 [in Ukrainian].
 31. Kaniuk, (referent taborov). (1931). Pl. tabory tseho roku. *Plastun «Skaut»*, 7-8, 89 [in Ukrainian].
 32. Kravchtsiv, B. (1922). Prohulka na Makivku. *Molode zhyttia*, 6-7, 6 [in Ukrainian].
 33. Lviv – Levandivka. (1928). *Molode zhyttia*, 4-5, 8-9 [in Ukrainian].
 34. O. V. (1923). Do pryrody! *Plastun Junak Cserkesz*, 1, 2 [in Ukrainian].
 35. Obizhnyk ch. 6/15. Vymohy ispytiv umilosti. (1925). *Molode zhyttia*, 9, 7-8 [in Ukrainian].
 36. Obizhnyk ch. 6/15. Vymohy ispytiv umilosti. (1925). *Plastun Junak Cserkesz*, 10, 7-8 [in Ukrainian].
 37. Obizhnyk ch. 6/15. Vymohy ispytiv umilosti. (1926). *Molode zhyttia*, 4, 8 [in Ukrainian].
 38. Pantuk, M. P. (1997). *Vykhovannia pidlitkiv u diialnosti moldizhnykh tovarystv i ob'iednan v Zakhidnoukrainskykh zemliakh kintsia XIX – pochatku XX stolittia: (istoryko-teoretychnyi aspekt)*. (Dys. kand. ped. nauk). Natsionalnyi pedahohichniy un-t im. M.P. Drahomanova, Kyiv [in Ukrainian].
 39. Pylyn, R. (1929). Z lystiv do vporiadchyka hurtka. *Molode zhyttia*, 2, 6.
 40. Pylyn, R. (1929). Z lystiv do vporiadchyka hurtka (prodovzhennia). *Molode zhyttia*, 4, 2 [in Ukrainian].
 41. Pro vyznannia plastovoho rukhu ta osoblyvosti derzhavnoi pidtrymky plastovoho, skautskoho rukhu. № 385-IX. (2019). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-20#Text> [in Ukrainian].
 42. Rak, Ya. (1928). Vodna prohulka. *Molode zhyttia*, 3, 7-8 [in Ukrainian].
 43. Ruske plastove tabory v 1926 rotse. (1926). *Plastun Junak Cserkesz*, 3-4, 42 [in Ukrainian].
 44. Samitnyi Olen. (1925). Z pershym snihom... *Plastun Junak Cserkesz*, 10, 1 [in Ukrainian].
 45. Siryi volk. (1925). Mynaie lito. *Molode zhyttia*, 7, 2-3 [in Ukrainian].
 46. Ukrainskyi plast na emihratsii. (1932). *Molode zhyttia*, 3-4, 21-22 [in Ukrainian].
 47. Uriadovi visti. Zmina vymoh pl. ispytiv. (1929). *Molode zhyttia*, 8, 14 [in Ukrainian].
 48. Usloviia pl. ispytov. (1923). *Plastun Junak Cserkesz*, 3, 36-37 [in Ukrainian].